

Artikelen

| 125 | De bewijslast in beroepsziektezaken onder de loep

mr. L.E.M. Charlier¹

Inleiding

Art. 7:658 BW regelt de werkgeversaansprakelijkheid voor schade die een werknemer tijdens de uitoefening van zijn werkzaamheden is overkomen. Het artikel is onderdeel van het arbeidsrecht. Arbeidsrecht is beschermingsrecht.² Dat zou kunnen leiden tot de conclusie dat de bewijspositie van werknemers een gemakkelijke is. Niets is echter minder waar. De verzuchting van Spier in zijn conclusie AG voorafgaand aan het arrest X/Rendamax lijkt terecht:

“3.1: De stille hoop dat de asbest-ellende zich niet spoedig zou herhalen, lijkt ijdel te zijn geweest. In de procedures die Uw Raad in dat kader hebben bereikt, hebben werkgevers vaak alle registers opengetrokken.”

Te veel werknemers die door hun arbeidsomstandigheden ziek zijn geworden vallen nog buiten de boot. Dat kent een aantal oorzaken, die veelal gelegen zijn in de sfeer van het bewijs van het causaal verband. Op dat causaal verband en zijn bewijsaspecten zal ik hieronder ingaan.

Art 7:658 BW

Artikel 7:658 BW verplicht de werkgever in het kader van het (doen) verrichten van arbeid zodanige maatregelen te treffen en aanwijzingen te geven als redelijkerwijs nodig is om te voorkomen dat de werknemer in de uitoefening van zijn werkzaamheden schade lijdt. Het artikel ziet mede op de aansprakelijkheid voor zuiver psychisch letsel.³ Artikel 7:658 lid 1 BW beoogt *niet* een absolute

waarborg te scheppen voor de bescherming van de werknemer tegen het lijden van schade door of tijdens de uitoefening van het werk.⁴ Van een risico-aansprakelijkheid is dus geen sprake. Voor aansprakelijkheid is in beginsel nodig dat de werkgever een verwijt te maken is in het licht van zijn zorgverplichting.

De verplichting van de werkgever vindt haar grens in wat “redelijkerwijs nodig” is.⁵ Wat van de werkgever in redelijkheid mag worden verwacht, hangt af van de concrete omstandigheden van het geval.⁶ Van belang is wat de werkgever wist en/of behoorde te weten van de risico’s van de arbeid die hij laat verrichten. Uit de jurisprudentie blijkt dat het enkele naleven van wettelijke veiligheidsvoorschriften in dat verband niet voldoende is.⁷ Van de werkgever wordt verwacht dat hij zich steeds bewust is van (potentiële) gevaren, en daarop – waar redelijkerwijs mogelijk – anticipeert en steeds pro-actief ingrijpt. Deze verplichting vloeit rechtstreeks voort uit de Arbeidsomstandighedenwet en uit vaste jurisprudentie van de Hoge Raad.⁸ Op definitieve wetenschappelijke consensus rond mogelijke oorzaken van schade kan om die reden niet worden gewacht. De zorgplicht die op de werkgever rust brengt met zich dat met het treffen van preventieve maatregelen niet kan worden gewacht totdat de effectiviteit daarvan bewezen is of weerlegd.⁹ De werkgever kan zich niet van aansprakelijkheid bevrijden door te stellen dat er geen of onvoldoende regelgeving is, of door te stellen dat iedereen in de branche op de door hem gevolgde wijze werkt.¹⁰

Uit het bepaalde in artikel 7:658 lid 1 BW volgt dat, als het mis gaat, het aan de *werknemer* is om te stellen en, bij voldoende betwisting, te bewijzen dat zijn schade is

¹ Lydia Charlier is redacteur van Letsel & Schade, als advocaat werkzaam bij Beer Advocaten (www.beeradvocaten.nl) en gespecialiseerd in onder andere arbeidsongevallen en beroepsziekten.

² Vgl. ook HR 11 maart 2005, LJN AR 6657 inzake ABN AMRO/Nieuwenhuys.

³ HR 11 maart 2005, JAR 2005/84 inzake ABN AMRO/Nieuwenhuys.

⁴ HR 10 juni 1983, NJ 1984,20 PAS rov. 3.5., HR 24 juni 1994 NJ 1995,137, m.nt. PAS. HR 12 september 2003 NJ 2004,177 rov. 3.4., HR 19 oktober 2001, NJ 2001, 663, LJN ZC3689, HR 19 november 2001, LJN ZC3677, HR 4 oktober 2002, NJ 2004, 175, JAR 2002, 259 rov. 3.5.

⁵ Zie o.m. Lindenbergh, Arbeidsongevallen en beroepsziekten (2000) blz. 38-40 en A.T. Bolt, preadv. NJV 1996 blz. 91 e.v.

⁶ HR 16 mei 2003, NJ 2004, 176 rov. 3.3; A-G De Vries Lentsch-Kostense voor HR 12 september 2003, NJ 2004, 177 onder 11; Bolt, a.w. blz. 93.

⁷ Bolt, a.w., blz. 89 en 95, Spier voor HR 5-11-2004 LJN AP1463; Waterman, De aansprakelijkheid van de werkgever voor arbeidsongevallen en beroepsziekten, diss. EUR 2009, blz. 119.

⁸ De asbestarresten Cijssouw I en II, HR 25 juni 1993 NJ 1993, 686 en HR 2 oktober 1998, JAR 1998, 228.

⁹ Zie o.a. Hof Amsterdam 29 maart 2007 L&S 2007/3 (afl. 1) ro 5.26 en bv. laatstelijk: Kantonrechter Utrecht 19 mei 2010 inzake E/KPN, L&S 2010/67 (afl. 2), ro. 4.14.

¹⁰ HR 2 oktober 1998, JAR 1998/228.

ontstaan in de uitoefening van zijn functie. Het tweede lid legt op de *werkgever* de last om te bewijzen dat hij zijn verplichting om te zorgen voor een veilige werkplek en dito arbeidsomstandigheden is nagekomen. Om tot aansprakelijkheid van de werkgever te kunnen concluderen moet zowel een causale relatie kunnen worden gelegd tussen het werk en de schade, als tussen een tekortkoming van de werkgever en de schade. Het is in de sfeer van het bewijs van de causale relatie waar de bescherming van de werknemer zich op arbeidsrechtelijke grondslag doet kennen. Dat is echter ook het terrein waar de werknemer die het slachtoffer is van een beroepsziekte de meeste problemen ondervindt.

De stelplicht en bewijslast van de werknemer

In *beginsel* moet de werknemer die zijn werkgever aansprakelijk stelt overeenkomstig de hoofdregel van artikel 150 Rv stellen en bij betwisting bewijzen dat hij schade heeft geleden tijdens de uitvoering van zijn werkzaamheden en dat er een causaal verband bestaat tussen de opgelopen schade en de werkzaamheden. Echter, art. 7:658 BW kent een ten gunste van de werknemer afwijkende bewijslastverdeling ter zake van het bewijs van het *causaal verband*.¹¹ Ik zal deze de arbeidsrechtelijke omkeerregel noemen, ter onderscheiding van de algemene omkeringsregel die gangbaar is in het aansprakelijkheidsrecht.¹²

De arbeidsrechtelijke omkeerregel is in 1997 bij de invoering van het nieuwe artikel 7:658 BW gecodificeerd. Sindsdien heeft de Hoge Raad in het begin van deze eeuw de invulling van die omkeerregel verduidelijkt.¹³ Voor de toepassing van de omkeerregel moet de werknemer stellen, en bij voldoende betwisting bewijzen, dat hij *is blootgesteld*¹⁴ aan gevaren voor zijn gezondheid. De enkele omstandigheid dat de werknemer *kan zijn blootgesteld* is voor aansprakelijkheid niet voldoende.¹⁵

Voorts moet de werknemer bewijzen dat de blootstelling zijn gezondheidsklachten *kan veroorzaken*.¹⁶ Zolang de werknemer niet heeft aangetoond dat hij in relevante mate is blootgesteld bestaat voor de toepassing van de omkeerregel geen grond.¹⁷ Ook een kleine kans leidt tot geslaagd bewijs van de eis dat het ziektebeeld door het letsel kan zijn veroorzaakt, aldus het Hof Den Haag in zijn recent arrest¹⁸ in de verwijzingszaak na het zgn. “Ovenarrest”¹⁹. De werkgever moet tegelijk met de stelplicht en bewijslast van de werknemer bewijs aandragen van zijn stelling dat hij aan zijn zorgplicht heeft voldaan.²⁰ Slaagt hij daarin niet, dan is causaal verband gegeven. De werkgever mag van het rechtsvermoeden van causaal verband nog wel tegenbewijs leveren. Aansprakelijkheid is daarnaast gegeven als komt vast te staan dat de kans op de gestelde schade door de tekortkoming van de werkgever in aanmerkelijke mate is verhoogd. Zulks behoudens tegenbewijs van de werkgever: hij mag aantonen dat de klachten ook zouden zijn ontstaan als hij aan zijn zorgplicht zou hebben voldaan. Tenslotte kan de werkgever zich van aansprakelijkheid bevrijden indien hij opzet of bewuste roekeloosheid van de werknemer aantoon. Deze bewijsregels gelden voor beroepsziekten in het algemeen, (mogelijke) multicausaal bepaalde beroepsziekten niet uitgezonderd.²¹

Soms komen we in dit verband toch nog opmerkelijke uitspraken tegen. In een recent arrest: Hof Amsterdam nevenzittingsplaats Arnhem van 16 februari 2010²² (ng) oordeelde het Hof bijvoorbeeld dat de omkeringsregel niet van toepassing is in RSI zaken “*nu daarvan bekend is dat dit ziektebeeld multicausaal bepaald of moeilijk verifieerbaar is, waarbij de nodige twijfel kan bestaan over de relatie tussen de gezondheidsklachten en de verrichte arbeid*”.²³ Uit meerdere uitspraken van Hof Arnhem²⁴ blijkt echter dat Hof Arnhem in andere zaken de mening is toegedaan dat de omkeerregel in multicausale beroeps-

¹¹ HR 23 juni 2006, nr. C05/149, NJ 2006, 354 inzake Havermans/Luyckx; HR 2 juni 2006 LJV AW 6167 inzake Köpcke/Campen; HR 16 mei 2008 LJV BC 7683 inzake Pekaar-Atofina; HR 9 januari 2009 LJV BF 8875, JAR 2009,38 Landskroon/BAM.

¹² De ‘omkeringsregel’ bij het bewijs van causaal verband, A.J. Akkermans, Boom, Den Haag, 2002. pag. 166. Akkermans gebruikt de term “ongeschreven omkeringsregel” versus “de geschreven omkeringsregel” in geval van werkgeversaansprakelijkheid.

¹³ In het bijzonder in HR 17 november 2000 NJ 2001, 596, LJV AA8369 en HR 23 juni 2006 NJ 2006,354, zie ook meest recent HR 5 maart 2010, L&S 2010/73 (afl. 2), LJV BK9151.

¹⁴ HR 17 november 2000 NJ 2001, 596, LJV AA8369 inzake Unilever/Dikmans.

¹⁵ vgl. HR 26 januari 2001 NJ 2001, 597 inzake Weststrate/De Schelde.

¹⁶ HR 23 juni 2006, NJ 2006, 354 inzake Havermans/Luyckx.

¹⁷ Hof Arnhem 1 december 2009, LJV BL9037 ro. 4.7 t/m 4.9.

¹⁸ Hof Den Haag 20 juli 2010, LJV BN4195.

¹⁹ HR 27 april 2007 LJV AZ6717, JAR 2007, 128.

²⁰ HR 17 november 2000, NJ 2001, 596, LJV AA8369, Unilever/Dikmans. Asser wijst er in zijn noot onder het arrest op dat deze wederzijds simultane bewijsopdracht noodzakelijk is om de rechter in staat te stellen de eventuele nalatigheid van de werkgever en het causaal verband tussen die nalatigheid en de schade vast te kunnen stellen.

²¹ Zie HR 9 januari 2009, L&S 2009/8 (afl. 1), LJV BF8875, Landskroon/BAM, r.o. 3.3.3 en Hof Amsterdam nevenzittingsplaats Arnhem 29 september 2009, L&S 2010/137 (deze afl.), LJV BL1495, r.o. 5.8.

²² De Moor/CMS Derks Star Busman.

²³ Ondanks dat oordeel wijst het Hof de vordering van het slachtoffer na bewijslevering toe.

²⁴ Hof Amsterdam, nevenzittingsplaats Arnhem 8 juni 2010 LJV BM6396, L&S 2010/136 en Hof Amsterdam, nevenzittingsplaats Arnhem 29 september 2009 LJV BL1495, L&S 2010/137 (deze afl.).

ziektezaken wel van toepassing is. Evenals in RSI zaken kunnen bijvoorbeeld ook OPS(CTE) klachten en rugklachten multicausaal bepaald zijn in welk verband de omkeerregel van toepassing is.²⁵

Het is een misvatting te veronderstellen dat voor het bewijs waaraan de werknemer moet voldoen de *diagnose* vast moet staan.²⁶ Hij moet alleen aannemelijk maken dat de *klachten* door het werk *kunnen* zijn veroorzaakt. Soms is voor het bewijs van de werknemer het aanbieden van medische stukken voldoende.²⁷ Hij hoeft daarvoor niet zijn volledige patiëntenkaart te overleggen,²⁸ zoals Hof Den Haag in een recente RSI-zaak weer bevestigde.²⁹ De bescherming zit hierin dat pas als een van de beide elementen van de bewijslast van de werknemer door de werkgever *voldoende gemotiveerd* wordt betwist, de werknemer het (volledige) causaal verband dient te bewijzen. Aan de motivering van 's werkgevers stellingen moeten overigens serieuze eisen worden gesteld.³⁰ Het enkele betwisten van 's werknemers stellingen is niet voldoende. Vaak grijpt de rechter in het kader van het causaal bewijs naar een deskundigenbericht.³¹ Komt er een medisch deskundigenbericht aan te pas, dan dient al de op aangeven van de deskundige nodig geoordeelde informatie aan de deskundige te worden overgelegd. Daaronder kan begrepen zijn de volledige patiëntenkaart. Blijkt uit het deskundigenbericht dat het op de werknemer rustende bewijs niet kan worden geleverd, dan gaat de vordering verloren.

De bescherming van de werknemer komt mede tot uiting in het rechtssfeerbeginsel.³² Dat beginsel brengt in zowel arbeidsongevallen- als beroepsziektezaken met zich dat in het kader van de betwisting van de stellingen van de

werknemer van de werkgever kan worden gevegd dat hij in het algemeen de omstandigheden aangeeft die meer in zijn domein dan in die van de werknemer liggen. In dat verband moet bijvoorbeeld worden gedacht aan stoffen waarmee werd gewerkt, zoals de samenstelling van verven. Ook kan worden gedacht aan de RIE. Op korte termijn zal overigens het inzagerecht van de werknemer (opnieuw) in de wet worden vastgelegd.³³

De werknemer hoeft de toedracht niet te bewijzen.³⁴ Hij behoeft ook de concrete zorgverplichting die geschonden werd niet in te vullen. Die last rust op de schouders van de werkgever.³⁵ De werknemer doet er wel goed aan zoveel mogelijk concrete feiten en omstandigheden stellen waaruit blijkt dat de arbeidsomstandigheden niet veilig waren. Daarmee is de bewijslast van de werknemer beperkt.

Een *algemene* informatieverplichting met betrekking tot de klachten of de overbelasting zijdens de werknemer kan mijns inziens niet worden aangenomen. De werkgever kan zich dan ook niet met vrucht verweren door te stellen dat de werknemer de klachten niet bij hem heeft gemeld, zodat hij daarvan niet kon weten. Het hebben van kennis rond de (schadelijkheid van) arbeidsomstandigheden en de daarmee samenhangende veiligheidsverplichting behoort immers tot de kerntaak van de werkgever. Hof Den Haag³⁶ meent dan ook dat een tot een informatieverplichting strekkend betoog voorbij ziet aan de eigen verantwoordelijkheid en verplichting van de werkgever. Indien er evenwel sprake is van een bijzondere kwetsbaarheid bij een normale arbeidsbelasting kan het verstrekken van informatie aan de werkgever wel nodig zijn.³⁷

²⁵ HR 9 januari 2009 LJN BF 8875, JAR 2009,38 Landskroon/BAM (rugklachten), Hof Amsterdam 14 december 2006 inzake Van Selm/Scholengemeenschap L&S 2007/66 (afl. 2), ro. 3.9 (RSI) HR 27 april 2007, LJN AZ6717, JAR 2007, 128 en het recente vervolg daarop: Hof Den Haag 20 juli 2010 LJN BN4195.

²⁶ Hof Leeuwarden 24 oktober 2007, L&S 2008/174, LJN BI6166, Hof Den Bosch, 29 juni 2010 LJN BN0074, ro. 4.2.1., Hof Den Bosch 1 april 2008, LJN BC8292.

²⁷ HR 6 februari 2009, LJN BG5859 inzake A./Rendamax. (81 RO); Hof Den Bosch 25 augustus 2009, L&S 2009/196 (afl. 3), LJN BK0617, inzake de burnout zaak Heijnen/AAG Beheer.

²⁸ Vgl. de beschikkingen van de HR van 22 februari 2008, BB3676 en BB5626.

²⁹ Meest recent: Hof Den Haag 22 december 2009, LJN BM2994 ro. 4.5, vgl. bv. ook Kantonrechter Assen 9 maart 2010, L&S 2010/74, LJN BM2724, inzake Van der Helm/Ausma.

³⁰ Vgl. recent Hof Den Haag 22 december 2009 LJN BM2994 ro. 4.7.

³¹ Bijvoorbeeld recent Hof Den Bosch 29 mei 2010 inzake x/Alcan, LJN BN0074.

³² Jansen/Nefabas: HR 6 april 1990 NJ 1990, 573, Unilever/Dikmans: HR 17 november 2000 NJ 2001, 596, LJN AA8369, het ovenarrest: HR 27 april 2007, LJN AZ6717, JAR 2007, 128.

³³ www.home.szw.nl: berichtgeving van 1 juni 2010.

³⁴ HR 9 juni 1995 JAR 1995/139 inzake Luytgaarden/Schuurink; HR 10 december 1999 NJ 2000/211 inzake Franssen/Pasteurziekenhuis; HR 29 juni 2001 VR 2001/186 Industromontaza/Banfic; HR 4 mei 2001, NJ 2001/377 inzake Bloemsma/Hattuma.

³⁵ Vgl. Rb. Utrecht 19 mei 2010 inzake E/KPN, L&S 2010/67 (afl. 2) ro. 4.3. Recent anders: Hof Arnhem 17 november 2009, L&S 2010/69, LJN BL7048 ro. 2.4. Het Hof overwoog dat het aan de werknemer is de concreet geschonden norm te stellen. Zie de noot onder dit arrest van mr. G.J. Knotter, L&S 2010/68. Tegen het arrest is cassatie ingesteld.

³⁶ Hof Den Haag 18 januari 2008, LJN BC7681, JAR 2008, 129; voorts Hof Amsterdam nevenzittingsplaats Arnhem 16 februari 2010 (n.g.) r.o. 4.19: "Ook betoogt CMS dat deze aan haar verweten feiten en omstandigheden op initiatief van De Moor kunnen worden aangepast maar De Moor daarover nooit eerder heeft geklaagd. Met dat betoog ziet CMS echter voorbij aan haar eigen verantwoordelijkheid en verplichting om als werkgever zelfstandig die maatregelen te treffen en aanwijzingen te geven die redelijkerwijs nodig zijn om te voorkomen dat De Moor in de uitoefening van haar werkzaamheden schade lijdt en toe te zien op de naleving van dergelijke maatregelen en aanwijzingen."

³⁷ HR 3 april 2009, LJN BH2619, Vgl. de noten 11 tot en met 16 conclusie AG.

Ingeval van mogelijk multicausaal bepaalde beroepsziekten zal de werkgever *voldoende gemotiveerd* moeten stellen dat sprake is van andere factoren die verantwoordelijk zijn voor de klachten. Gaat het om een predispositie dan staat deze aan aansprakelijkheid niet in de weg.³⁸ Wel kan de situatie zich voordoen dat daarmee (na de vaststelling van de aansprakelijkheid) bij de schadebegroting rekening moet worden gehouden. Gaat het om andere, zelfstandige oorzaken, maar kan niet worden vastgesteld aan welke van de oorzaken de klachten te wijten zijn, dan kan dat tot proportionele aansprakelijkheid leiden.³⁹ Ook in dit verband moeten aan de motivering zijdens de werkgever rond mogelijke multicausale factoren serieuze eisen worden gesteld.⁴⁰ Dat ondervond ook Rendamax.⁴¹ Het enkel “roepen” dat de problemen, indien al reëel, zijn ontstaan door konijnen, duiven, het overlijden van betrokkene’s moeder, een verstoorde relatie met zijn zus en niet te vergeten ruzie met de burens, kon de rechter in die zaak niet overtuigen. De werkgever zal zijn verweer concrete handen en voeten moeten geven. Het voorgaande impliceert dan ook geen vrijbrief voor een “fishing expedition” van de kant van de werkgever, door algemeenheden te roepen en te verwachten dat de werknemer zich daarop verweert.

De stelplicht en bewijslast van de werkgever

Art. 7:658 BW legt voorts ondubbelzinnig op de werkgever de stelplicht en bewijslast ten aanzien van de nakoming van de op hem rustende zorgverplichting met betrekking tot de veiligheid van de “werkplek”. Opzet of bewuste roekeloosheid van de werknemer daargelaten, is de werkgever op grond van het tweede lid van deze bepaling aansprakelijk voor de schade die de werknemer in de uitoefening van zijn werkzaamheden lijdt, tenzij hij aantoonde dat hij de op hem rustende zorgverplichting is nagekomen. Het is aan de werkgever om nader aan te geven of en zo ja, welke maatregelen hij heeft getroffen, en de omvang van zijn zorgplicht te stellen en bewijzen. Hij kan dat onder meer doen door de RIE⁴² in het geding te brengen.

Is de werknemer in zijn (c.s.q.n.)bewijs geslaagd, dan wordt de schending van de zorgplicht verondersteld, en rust op de werkgever de last om aan te tonen dat hij die maatregelen heeft getroffen die redelijkerwijs nodig zijn om te voorkomen dat de werknemer in de uitoefening van zijn werkzaamheden schade lijdt.⁴³ Het ontbreken van een concrete norm staat aan de schending der zorgplicht niet in de weg.⁴⁴ Ingeval van het ontbreken van een concrete norm is de *State of the Art* bepalend voor de veiligheidsverplichtingen van de werkgever. In dat geval wordt de norm afgeleid uit hetgeen bekend was omtrent de risico’s in bijvoorbeeld de veiligheidskunde. De werkgever kan zich niet van aansprakelijkheid bevrijden met een beroep op de *State of the Industry*. Als duizend werkgevers iets fout doen, dan blijft het nog steeds fout, aldus de Hoge Raad.⁴⁵

De eisen aan het bewijs van de werknemer

De werknemer moet de feitelijke (relevante) blootstelling aan risico’s voor zijn gezondheid aantonen. Dat lijkt wellicht eenvoudig, maar dat is het niet. Hoe toont een gewone werknemer in de bouw die lijdt aan OPS bij gebrek aan metingen concreet aan dat hij dagelijks aan benzeen is blootgesteld? Wat was de intensiteit van die blootstelling? Wat was de samenstelling van de gebruikte producten? En hoe weten de getuigen dat? Een timmerman in de bouw die aan rugklachten lijdt, weet hopelijk dat hij – in een ideale lichaamshouding – niet meer dan 23 kg. mag tillen. Maar hoe weet die timmerman of hij in een getordeerde, bukkende houding 3 of 10 kg mag tillen? En hoeveel keer deed hij dat per uur? Mag dat dan 5 keer of 25 keer per uur voordat de belasting schadelijk wordt? Hoe moet hij bij een dienstverband met een duur van 25 jaar aantonen dat hij bij zijn grote diversiteit aan werkzaamheden meer dan 25 keer per uur 7 kg in een bukkende getordeerde houding moest tillen? Wat wogen voorts de andere arbeidsmaterialen? Woog die oven die getild moest worden 80 of 100 kg? Hoe zwaar waren die dakpannen die droog 4 kg wegen, toen ze door de aanhoudende regen doorweekt waren? Het bewijs van de (voor de gezondheid schadelijke) blootstelling is niet eenvoud-

³⁸ Hof Den Haag 18 januari 2008 LJN BC7681, JA 2008/82 en Hof Den Haag 7 juli 2009 LJN BH3803, JA 2009/140 en meest recent Hof Den Haag 22 december 2009 LJN BM2994 ro. 3.1. Het Hof geeft daarmee blijk terug te komen op haar andersluidende standpunt in dit kader in het arrest Nieuwenhuys/ABN AMRO, Hof Den Haag 16 februari 2007 JAR 2007/69; vlg. recent Rb. Utrecht 19 mei 2010 inzake E/KPN, L&S 2010/67 (afl. 2) ro. 4.9.

³⁹ HR 31 maart 2006 JAR 2006, 100 en JAR 2006, 101. Zie ook HR 9 januari 2009, L&S 2009/4 (afl. 1), JA 2009/58 (Isala klinieken) en Krt. Amsterdam 14 januari 2009, JAR 2009/63 en JAR 17 april 2009, JAR 2009/205.

⁴⁰ Vgl. recent Hof Den Haag 22 december 2009 LJN BM2994 ro. 4.7.

⁴¹ In de zaak Kantonrechter Heerlen 23 maart 2005 JAR 2005, 103 inzake A/Rendamax; Hof Den Bosch 29 mei 2007 ng.; HR 6 februari 2009, LJN BG5859 inzake A./Rendamax. (81 RO).

⁴² Risico Inventarisatie en Evaluatie, art. 5 Arbowet.

⁴³ HR 27 april 2007, LJN AZ6717, JAR 2007, 128 (ovenarrest).

⁴⁴ HR 6 april 1990, NJ 1990, 573 inzake Janssen/Nefabas, HR 25 juni 1993 NJ 1993, 686 en HR 2 oktober 1998 NJ 1999, 683, JAR 1998, 228 inzake Cijssouw I en II, HR 17 november 2000, NJ 2001, 596 inzake Unilever/Dikmans, HR 27 april 2007 LJN AZ6717, JAR 2007, 128 (ovenarrest).

⁴⁵ HR 2 oktober 1998 NJ 1999, 683, JAR 1998, 228 inzake Cijssouw II.

dig. Voor het achterhalen van dat bewijs is specifieke deskundigheid nodig.

Inmiddels is wel duidelijk dat *de enkele omstandigheid* dat een werknemer bij zijn werk *is blootgesteld* aan voor de gezondheid gevaarlijke stoffen of omstandigheden, zonder dat *concreet* is gebleken dat die blootstelling de ziekte *kan veroorzaken*, *niet* de toepassing van de omkeerregel rechtvaardigt.

Statistische gegevens rond de risico's, hoe uitgebreid en goed gedocumenteerd ook, kunnen in de sfeer van het c.s.q.n. verband niet in de plaats treden van concrete vaststelling. Dat ondervond Landskroon, een timmerman in de utiliteitsbouw met a-specifieke rugklachten.⁴⁶ Een overmaat van statistische onderzoeksgegevens die alle de ruime risico's voor rugklachten door Landskroon's werkzaamheden bevestigden, was niet genoeg om de omkeerregel toe te passen.

Het moet, anders gezegd, gaan om een concreet gemaakte, zodanig (relevante) mate van blootstelling dat daarvoor, zonodig concreet met deskundigenberichten aantoonbaar, de gezondheidsklachten *kunnen* zijn veroorzaakt.⁴⁷

Concreet bewijs

Voor beroepsziektelachtoffers is het er in het licht van de hiervoor genoemde jurisprudentie allemaal niet gemakkelijker op geworden. Integendeel. De bewijslast van de slachtoffers leidt ertoe dat velen hun vordering afgewezen zien.

Werknemers struikelen met regelmaat over de eis van het *concrete bewijs*,⁴⁸ hetzij doordat de concrete blootstelling niet (voldoende) kan komen vast te staan,⁴⁹ dan wel doordat de causale relatie in de zin van het "kan zijn veroorzaakt" niet concreet kon worden aangetoond,⁵⁰ of dat na betwisting daarvan de volledige causale relatie niet kon worden aangetoond.⁵¹ In dat verband wreekt zich het fenomeen dat de meetlat van de *medische wetenschap* met regelmaat te kort blijkt te zijn om relatie met

de gewenste juridische waarschijnlijkheid te leggen. Spier wijst daarop in zijn conclusie AG voorafgaand aan het arrest x/Rendamax.⁵² Het lijkt erop dat het vooral de nog onvoldoende voortgeschreden medische wetenschap is die tot gevolg heeft dat werknemers die het lot heeft getroffen in de kou blijven staan, aldus Spier. Daarnaast geldt dat de specifieke beoordeling van de werkgerelateerdheid van klachten een relatief jong vakgebied is, dat in Nederland pas sinds 1994⁵³ in ontwikkeling is.

De rol van deskundigen is in dat verband van eminent belang. In dit verband lopen slachtoffers als eerste aan tegen het bekende probleem van de "believers" en de "non-believers".⁵⁴ In dat verband geldt: *ken je deskundigen*.

Vastgesteld moet bovendien worden dat voor de betrokkenen niet altijd even helder is wat de competentiegrenzen zijn van de aan te stellen deskundigen, en waar de specifieke competentie met betrekking tot de beoordeling van de werkgerelateerdheid van klachten rust.

Deskundigen

Werknemers struikelen veelvuldig over het feit dat de door de rechter aangezochte *clinici*⁵⁵ de klachten op hun vakgebied niet aan de blootstelling in het werk relateerden of konden relateren. In dit kader is het de vraag of curatief werkende specialisten voldoende kennis en kunde bezitten om de beoordeling van de werkgerelateerdheid voor hun rekening te nemen. Die vraag moet ontkennend worden beantwoord. Het is aan de clinicus om – waar nodig – mogelijke *in het lichaam* gelegen oorzaken of verklaringen voor de klachten uit te sluiten. Dat is de reden waarom aan medisch deskundigen uitsluitend medische vragen op hun vakgebied moeten worden gericht. In Nederland worden *bedrijfsartsen* op het specifieke terrein van de beoordeling van werkgerelateerdheid van klachten geschoold. Het is daarom aan *bedrijfsarts* om de *externe* factoren gelegen in het werk en de relatie tussen die factoren en de klachten op grond van de spe-

⁴⁶ HR 9 januari 2009, L&S 2009/8, LJN BF8875, JAR 2009,38 Landskroon/BAM.

⁴⁷ HR 6 februari 2009, LJN BG5859 inzake A./Rendamax; Vgl. ook Hof Arnhem 1 december 2009, LJN BL 9037.

⁴⁸ Onder meer: HR 23 juni 2006, NJ 2006, 354 inzake Havermans/Luyckx; HR 16 mei 2008, LJN BC 7683 inzake Pekaar-Atofina; Zie in een geval van rugklachten ook HR 9 januari 2009, LJN BF 8875 inzake Landskroon/BAM, en in geval van RSI Köpcke/Campen HR 2 juni 2006 LJN AW 6167.

⁴⁹ Bv. HR 16 mei 2008, LJN BC7683 inzake Pekaar-Atofina.

⁵⁰ Bv. HR 2 juni 2006, LJN AW6167 inzake Köpcke/Campen, HR 9 januari 2009 LJN BF 8875 inzake Landskroon/BAM.

⁵¹ Hof Den Bosch 29 mei 2010 inzake x/Alcan, LJN BN0074.

⁵² HR 6 februari 2009, LJN BG5859, punt 3.7.1.

⁵³ De oprichting van het Nederlands Centrum voor Beroepsziekten.

⁵⁴ Spier, conclusie AG voorafgaand aan HR 20 mei 2005 LJN AS4406 inzake Bakker/Zee.

"3.2.1 (...) "Het heeft er de schijn van dat in een concreet geval beslissend kan zijn of de deskundige behoort tot de school van de "believers" of de "non-believers".

⁵⁵ Zoals neurologen, orthopeden.

cifiek daarvoor bestemde meetinstrumenten⁵⁶ te beoordelen.⁵⁷

Overigens blijkt uit recente berichtgeving van het KNMG dat ook op het gebied van scholing van bedrijfsartsen een inhaalslag te maken is.⁵⁸ Het is dus van belang dat de deskundigen die in dit soort zaken worden uitgezocht *aantoonbare kennis en ervaring* op dit gebied bezitten. Een “disclosure statement”⁵⁹ is in dit verband zeker geen overbodige luxe. Dat geldt temeer waar andere deskundigen dan bedrijfsartsen⁶⁰ om een oordeel worden gevraagd omtrent de werkgerelateerdheid: in ieder geval moet de eis worden gesteld dat deskundigen gemotiveerd en gedocumenteerd van hun specifieke kennis en ervaring op dat specifieke terrein doen blijken. Een specialist dient te worden aangezocht op basis van zijn concreet aantoonbare kwaliteiten op het gevraagde gebied.

Een concreet, schrijnend voorbeeld dat gevonden wordt in de zaak Landskroon/BAM⁶¹ moge het voorgaande illustreeren. Vast stond dat Landskroon als gevolg van rugklachten 80-100% arbeidsongeschikt was. Vast stond ook dat hij was blootgesteld aan een overmaat van normoverschrijdende rugbelastingen, en dat daarmee de zorgplicht ruimschoots was geschonden. Naar de veroorzaking van (a-specifieke⁶²) rugklachten in het werk is veel onderzoek gedaan. Uit statistische gegevens en deze onderzoeken naar de relatie tussen de arbeidsbelasting en (a-specifieke) rugklachten bleek een evidente (mogelijke) relatie tussen de klachten en de werkzaamheden. Die (mogelijke) relatie was echter niet genoeg. Landskroon moest concreet aantonen dat zijn klachten door de blootstelling konden zijn veroorzaakt. De rechter benoemde ondanks protest twee medisch deskundigen: een neuroloog en een orthopeed. De orthopedisch deskundige concludeerde dat er sprake was van degeneratieve afwijkingen in overeenstemming met de leeftijd van Landskroon. De neuroloog stelde vast dat er sprake was van laag lumbaal gelocaliseerde pijnklachten sprake van voornamelijk myogeen bepaalde, pseudoradiculair

irradiërende pijnklachten zonder aanwezig neurologisch substraat. Hij meende dat deze klachten door het zware werk (waarvan een berekening van de omvang en de specifieke krachtsinwerking op het lichaam de deskundige niet ter beschikking stond) wel geluxeerd en geïntensiveerd konden worden, maar naar zijn mening niet primair veroorzaakt konden worden.⁶³ Zulks in weerwil van de uitgebreide (veiligheidskundige) onderzoeken naar dit soort klachten, waaruit blijkt dat deze door de zware belasting kunnen worden veroorzaakt.⁶⁴

Deze onderzoeken, hoewel in de procedure ingebracht, waren de deskundigen blijkens hun beoordeling onvoldoende bekend. Hun conclusies staan daarmee op gespannen voet. De orthopeed merkt op: “*er is geen duidelijke relatie aangetoond in de literatuur tussen discus pathologie en zwaar lichamelijk werk*”. Dat is en was uit hoofde van voornoemde onderzoeken aantoonbaar onjuist. De neuroloog meende dat de klachten niet door het werk veroorzaakt *kunnen* worden. Daarvoor geldt op grond van de voornoemde onderzoeken hetzelfde bezwaar. De vordering werd desondanks op grond van de deskundigenoordelen afgewezen. Landskroon werd daarmee het slachtoffer van deze in de algemene praktijk werkzame specialisten die, niet gehinderd door kennis van de in de bedrijfsgeneeskunde bekende inzichten op het gebied van de veroorzaking van a-specifieke rugklachten, een negatief oordeel over de werkgerelateerdheid (in de zin van “*kan zijn veroorzaakt*”) velden. Dat leidde de rechter tot afwijzing van de vordering, zonder dat aan de nu juist op deze klachten gerichte richtlijn a-specifieke rugklachten⁶⁵ werd toegekomen. Een bewijsaanbod van Landskroon op dat punt werd afgewezen. In appel werd dat oordeel “niet onbegrijpelijk” geacht. De Hoge Raad achtte dat oordeel ondanks een motiveringsklacht van feitelijke aard. Landskroon’s vordering ging daarmee verloren.

Dit voorbeeld staat niet op zich. Veel beroepsziektelachtoffers zien zich voor ditzelfde probleem gesteld.

⁵⁶ www.beroepsziekten.nl.

⁵⁷ Vgl. het artikel: “Beoordeling van de beroepsgebondenheid van de gezondheidsschade”, (TVP) 2007 nr. 2 blz. 50 e.v. en het artikel: “Deskundigenbericht bij beroepsziekten”, Trema nr. 8 2009 blz. 349 e.v. door Dr. B. Sorgdrager, als bedrijfsarts verbonden aan het NCvB, alsmede het artikel: “Medisch bewijs in beroepsziektzaken” van de hand van mr. M. Zwagerman, TVP 2008 nr. 2.

⁵⁸ <http://knmg.artsennet.nl/Nieuws/Nieuwsarchief/Nieuwsbericht-1/Laat-arbeids-en-sociaal-geneeskundige-zorg-verrichten-door-gespecialiseerde-artsen.htm>.

⁵⁹ www.rechten.vu.nl/nl/onderzoek/iwmd/projecten/disclosure-statement/index.asp Een disclosure statement behelst informatie over de deskundige zelf, bijvoorbeeld welke opleiding hij heeft gehad, wat zijn professionele ervaring is, wie zijn werkgever is, hoe vaak hij of zij eerder deskundigenberichten heeft uitgebracht, hoe vaak dat was in opdracht van verzekeraar, van slachtoffer of van de rechter, en wat zijn medisch-wetenschappelijke opvatting is over het letsel in kwestie.

⁶⁰ Van sommige deskundigen (bv. revalidatieartsen, chemici) is bekend dat zij zich aantoonbaar op dit specifieke terrein hebben toegelegd.

⁶¹ HR 9 januari 2009, L&S 2009/8, LJN BF8875 inzake Landskroon/BAM.

⁶² Rugklachten waarvoor geen organisch substraat te vinden is, anders gezegd: waarbij geen lichamelijke afwijking kan worden gevonden die de rugklachten verklaart (www.beroepsziekten.nl, registratierichtlijn D004).

⁶³ Vgl. de conclusie AG voorafgaand aan het arrest van de Hoge Raad.

⁶⁴ De publicatie van Burdorf e.a.: “Risicofactoren voor lage rugklachten in het beroep”, TBV 2003, 11: 6-13; voorts het Onderzoek in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, VWS en het LISV, verricht door TNO Risicofactoren voor lage rugklachten “Resultaten van een longitudinaal onderzoek, juni 2000” door Bongers et al.

⁶⁵ De door het NCvB in 2005 specifiek daarop gerichte richtlijn D004, www.beroepsziekten.nl.

Het is van belang dit probleem onder ogen te zien. Het zij herhaald: de deskundige beoordeling van de werkgerelateerdheid door de bedrijfsgeneeskunde is een relatief nieuwe discipline binnen de geneeskunde. Het Nederlands Centrum voor Beroepsziekten, dat verantwoordelijk is voor de richtlijnen op dat gebied, bestaat pas sinds 1994. De jongste richtlijn⁶⁶ dateert eerst van 2005. Dat neemt niet weg dat alle bij beroepsziektezaken betrokkenen zich moeten realiseren dat er sprake is van een belangrijk vakgebied voor de rechtvaardige beoordeling van beroepsziekten, dat de kinderschoenen in rap tempo ontgroeit. Dat is ook hard nodig. De medische beoordeling door (niet op het specifieke deelgebied van de werkgerelateerdheid gespecialiseerde) klinici alleen schiet voor de gewenste beoordeling immers tekort.

Inmiddels is nu wel duidelijk geworden dat beroepsziekten door een *multidisciplinair team* met aantoonbare kennis van dit soort ziekten moeten worden geëvalueerd. Clinici en specialisten op het gebied van de beoordeling van werkgerelateerdheid moeten in dat team hun eigen plaats hebben. Het is echter van belang dat de competenties in dat verband goed van elkaar worden onderscheiden.

In het algemeen kwalificeert als deskundig het multidisciplinaire team van de Polikliniek Mens en Arbeid, onderdeel van het Academisch Medisch Centrum (AMC), dat nauw samenwerkt met een aantal afdelingen van het Vrije Universiteit medisch centrum (VUmc) en andere aanbieders van topklinische zorg. De polikliniek is ook nauw verbonden met het Nederlands Centrum voor Beroepsziekten en het Coronel Instituut voor Arbeid en Gezondheid.

Specifiek voor de beoordeling van OPS is inmiddels uit de jurisprudentie wel duidelijk dat de multidisciplinaire teams van de Solvent Teams daarin een belangrijke rol te vervullen hebben. Verwezen zij onder meer naar Hof Den Haag in de kwestie Ozpamuk/Hunter Douglas⁶⁷ waarin werd geoordeeld dat het Solvent Team (NCvB, in

het AMC te Amsterdam of Medisch Spectrum Twente te Enschede) een interdisciplinair team is dat bij uitstek deskundig is op het gebied van OPS. Ook ECEM (Expertise Centre Environmental Medicine) in het Rijnstate Ziekenhuis in Arnhem kwalificeert in OPS zaken als deskundig, vgl. onder meer het arrest Kooitje/Zandleven.⁶⁸

Kosten van deskundigen

Van belang is in dit verband dat het (deskundigen) bewijs van de werknemer naar ervaringsregelen gepaard gaat met (zeer) hoge kosten, die voor het gemiddelde slachtoffer niet te dragen zijn. Een voorbeeld daarvan is te vinden in L&S 2010/9 (afl. 1). Dat kan in voorkomende gevallen wringen in het licht van art. 6 EVRM, vgl. daartoe ook het artikel van Wijnakker.⁶⁹ De hoge bedragen die met deskundigenbericht zijn gemoeid brengen veel slachtoffers ertoe om af te haken. Inmiddels werden op 8 juni 2010 dan ook op dit punt in de Eerste Kamer vragen gesteld door de Voorzitter van de commissie Justitie.⁷⁰ De toch al moeizame weg van beroepsziekteslachtoffers wordt daardoor in veel gevallen onbegaanbaar.

Slot

Met recht worden geconcludeerd dat de behandeling van beroepsziektezaken complex is. Zo complex dat deze zaken een beroep doen op bijzondere kennis van zowel advocaten, als deskundigen, als rechters. De behandeling van deze zaken is onderhevig aan voortschrijdend inzicht op medische en bedrijfsgeneeskundig gebied. Bruggen worden gebouwd, terwijl erover gelopen wordt.

De bewijslast van werknemers die menen het slachtoffer te zijn van een beroepsziekte is zwaar. De meetlat van de wetenschap schiet met regelmaat tekort voor het leveren van concreet bewijs van de c.s.q.n. Het is de vraag of met de redelijkheid in de hand in alle gevallen de harde eis van concreet bewijs kan en moet worden gesteld. Die vraag dringt zich mede op in gevallen van toekomstige risico's, zoals bijvoorbeeld de risico's van nanodeeltjes,⁷¹

⁶⁶ D004 inzake a-specifieke rugklachten, www.beroepsziekten.nl.

⁶⁷ Hof Den Haag 25 januari 2008, LJN BD5263 inzake Ozpamuk/Hunter Douglas. HR 5 maart 2010, L&S 2010/73, LJN BK9151 inzake Ozpamuk/Hunter Douglas (81 Ro).

⁶⁸ Hof Leeuwarden 24 oktober 2007, L&S 2008/174, LJN BI6166.

⁶⁹ Artikel 6 EVRM: recht op een gefinancierd deskundigenbericht, L&S 2010/5 (afl. 1).

⁷⁰ Brief van R.H. van de Beeten aan de Minister van Justitie d.d. 8 juni 2010 betreffende "Publicatie in Letsel & Schade inzake "Artikel 6 EVRM: zie www.eerstekamer.nl/id/viggss0q9yx3/document_extern/100608briefciejustitie/f=/viggsseyebx6.pdf.

⁷¹ Blootstelling aan nanodeeltjes in de werksfeer is inmiddels een feit. Nanotechnologie omvat niet alleen producten waar nanodeeltjes in zijn verwerkt: bij een deel van de toepassingen worden producten op nanoformaat gebouwd en verbouwd, zoals bij computers en mobiele telefoons. Nanotechnologie zal, zo wordt voorspeld, voornamelijk zal worden toegepast in de volgende sectoren:

- Materialen en maakindustrie zoals de auto-industrie, de bouw en de chemische industrie;
- Elektronica en IT;
- Gezondheid en levenswetenschappen;
- Energie en milieu.

Wetenschappers en beleidsmakers erkennen reeds nu dat er een gebrek aan kennis is over de lange termijn effecten van het gebruik van nanodeeltjes. De milieu- en gezondheidsrisico's zijn moeilijk te meten en verschillen sterk per toepassing. Sommige nanodeeltjes – met name koolstofnanobuisjes – zouden mogelijk DNA-schade kunnen veroorzaken met kans op kanker. Ook zouden nanodeeltjes zich kunnen ophopen in de cellen van planten, dieren en mensen. Waarschijnlijk maakt het daarbij een groot verschil of de deeltjes via onze longen, ons voedsel of misschien zelfs via de huid ons lichaam binnenkomen. Bron: dossier Nanotechnologie Consumentenbond 2010.

elektromagnetische straling etc. Technologie die binnen de werkkring, maar ook daarbuiten kan worden gebruikt.

Dat de werknemer moet bewijzen dat hij binnen de werkzaamheden is blootgesteld lijkt evident. De eis dat zijn klachten “kunnen zijn veroorzaakt” behoeft mijns inziens in de sfeer van de redelijkheid en de billijkheid echter nuance. Ik meen dat in een geval waarin voldoende statistische informatie beschikbaar is voor het leggen van een relatie tussen de klachten en de blootstelling aan risico’s voor de gezondheid in het werk, deze informatie een grotere rol zou moeten spelen om de bewijspositie van slachtoffers van beroepsziekten tot redelijke proporties terug te brengen. Het stellen van voldoende statistische informatie zou mijns inziens moeten leiden tot het aannemen van de c.q.s.n., en daarmee tot het toepassen van de omkeerregel.

Het belang van de werkgever wordt daarmee niet onevenredig geschaad. Het is immers dezelfde statistische informatie die leidt tot de noodzaak van regelgeving die noopt tot het nemen van maatregelen, en die ook bij het ontbreken van die regelgeving voor werkgevers de noodzaak tot het nemen van maatregelen betekent.⁷² Het is deze informatie die tot een – voor de werkgever kenbare – vermoedelijke relatie tussen werk en klachten leidt.

Door de harde eis van concreet bewijs in de sfeer van de c.s.q.n. (met name aan de eis: “kán zijn veroorzaakt”) aan de werknemer te stellen trekt de balans in deze lastige situaties mijns inziens onredelijk scheef in het nadeel van de getroffen werknemers. Het toekennen van (voldoende) bewijswaarde van deze statistische informatie in de sfeer van c.s.q.n. en de bewijslast van de werknemer brengt communicerende vaten tot stand. De balans wordt daarmee hersteld.

De werkgever zal mijns inziens in dat geval – concreet – bewijs moeten aandragen dat de klachten *niet* door het

werk zijn veroorzaakt. Dat zal – na gemotiveerde stellingen dat er ook andere oorzaken aan de klachten ten grondslag kunnen liggen – mijns inziens moeten gebeuren door een – zoals hiervoor betoogd – deskundigenbericht door een *multidisciplinair team* met specifieke deskundigheid op het betreffende gebied.

Slaagt de werkgever in dat bewijs, dan ligt de vordering voor afwijzing gereed. Zijn er meerdere oorzaken voor de beroepsziekte te duiden, dan moet worden bedacht een beroepsziekte naar haar definitie⁷³ een ziekte is die “*in overwegende mate door de arbeid is veroorzaakt*”.⁷⁴ De eis van monocausaliteit kan dus niet worden gesteld. Van belang is tevens dat een predispositie voor het juridisch causaliteitsoordeel niet van belang is.⁷⁵ *Uitsluitend* als uit een deskundigenbericht blijkt dat van de gebleken – mogelijke – oorzaken niet is vast te stellen welke de klachten heeft veroorzaakt, maar wel is vast te stellen met welk (statistisch) kanspercentage deze oorzaken aan het ontstaan van de klachten hebben bijgedragen, dan kan de *proportionele aansprakelijkheid* uitkomst bieden.

Consequentie van deze bewijsketen zal zijn dat werknemer niet in een (te) vroeg bewijsstadium wordt opgezaald met concreet bewijs en de buitensporige kosten daarvan. Dat zal mede van belang zijn in verband met actuele, nieuwe risico’s.⁷⁶ Waar werkgevers zich bedienen van nieuwe technologieën waarvan de risico’s nog onvoldoende concreet verhelderd kunnen worden, kunnen mijns inziens in redelijkheid de consequenties daarvan niet op werknemers worden afgewenteld door van hen in een onzekere situatie reeds in de sfeer van het bewijs van de c.s.q.n. concreet causaliteitsbewijs te eisen.

Vernieuwing eist verandering, ook in ons recht. Alleen wat verandert, blijft.⁷⁷

⁷² Maatgevend voor de zorgplicht van de werkgever is de State of the Art: HR 2 oktober 1998 NJ 1999, 683, JAR 1998/228 inzake Cijssouw II
⁷³ In de Arbowet wordt een beroepsziekte gedefinieerd als: “Een ziekte of aandoening als gevolg van een belasting die in overwegende mate in arbeid of arbeidsomstandigheden heeft plaatsgevonden (het besluit van de Staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ter uitvoering van de artikelen 9 en 10 Arbeidsomstandighedenwet (wet ARBO, 1987); Regeling ter uitvoering van de artikelen 9 en 10 Arbeidsomstandighedenwet. Staatscourant 197 d.d. 13 oktober 1987; Het Nederlands Centrum voor Beroepsziekten (NCvB) gebruikt als definitie: “Een beroepsziekte is een klinisch waarneembare aandoening die in overwegende mate door het werk of arbeidsomstandigheden is veroorzaakt”. Anders geformuleerd: een beroepsziekte is gezondheidsschade die er niet zou zijn geweest als de werkzaamheden niet zouden zijn uitgevoerd.

⁷⁴ Anders geformuleerd: een beroepsziekte is gezondheidsschade die er niet zou zijn geweest als de werkzaamheden niet zouden zijn uitgevoerd.

⁷⁵ HR 4 november 1988, NJ 1989, 751 en laatstelijk: Hof Den Haag 20 juli 2010, LJN BN4195, ro. 6.8.a.

⁷⁶ Nanotechnologie, elektromagnetische straling, fijnstof.

⁷⁷ Vrij naar Confucius.